

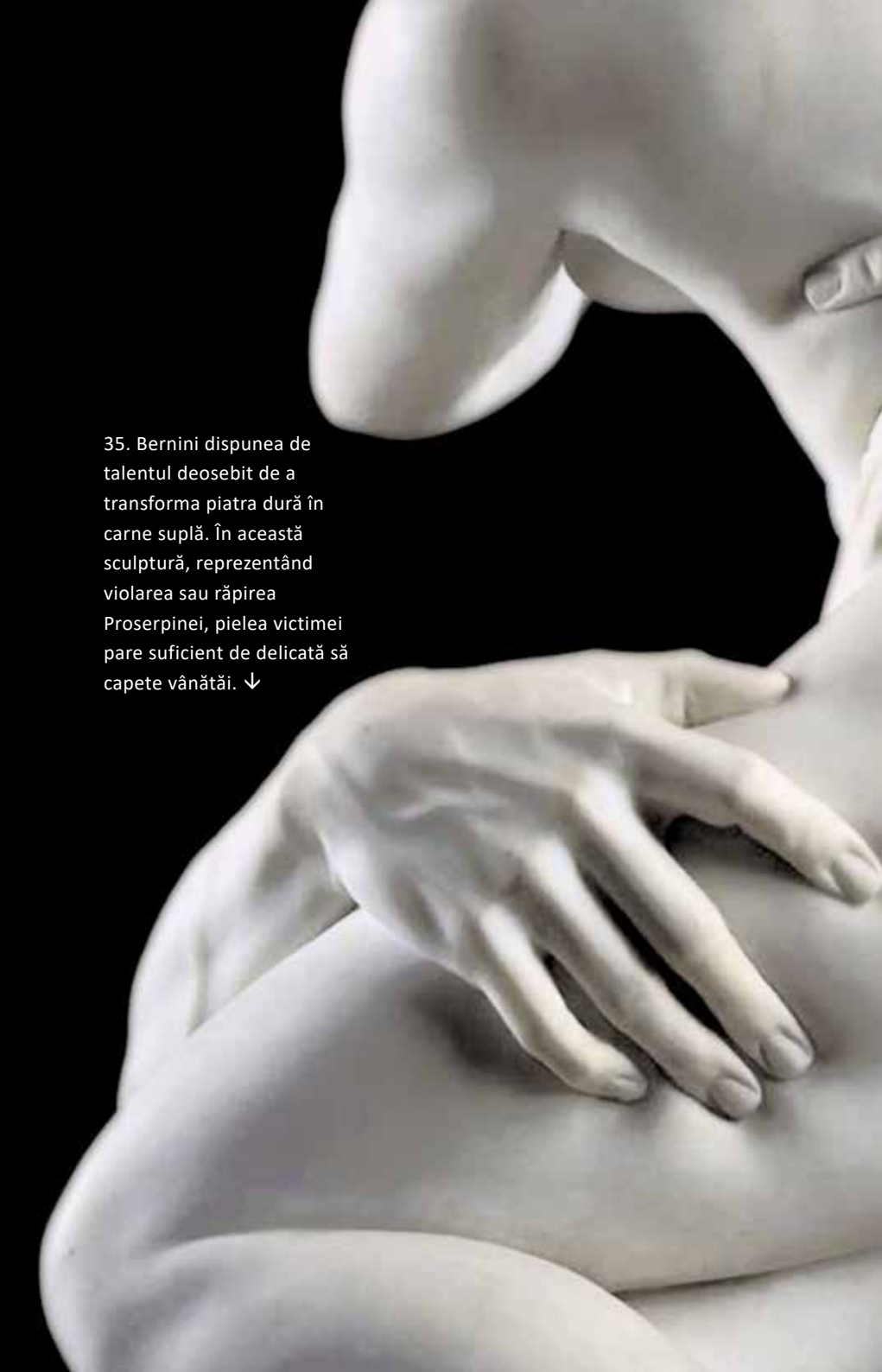

30. Monocromele lui Yves Klein, în pigmentul său caracteristic, IKB, sunt atât de intense, încât par să vibreze pe retină.

29. Tabloul *Bacchus și Ariadna* de Tițian a fost creat din cei mai exotici și scumpi pigmenți care existau în Veneția secolului al XVI-lea. Aici întâlnim printre cele mai pure nuanțe de ultramarin identificate în istoria artei.

35. Bernini dispunea de talentul deosebit de a transforma piatra dură în carne suplă. În această sculptură, reprezentând violarea sau răpirea Proserpinei, pielea victimei pare suficient de delicată să capete vânătăi. ↓

43. *Coțofana*, capodopera timpurie a lui Claude Monet (1868–1869), transformă un peisaj aparent alb într-un teren de joacă al nuanțelor de albastru, roz și purpură.

44. Monet a fost captivat de efectele optice ale smogului din Londra. În această vedere a Podului Waterloo, înăbușă orizontul industrial al orașului sub emisii de purpură sintetică.

50. Replică a „coafurii lui Montezuma”, făcută din pene superbe de *cotinga*, pene trandafirii ale unei specii înrudite cu ibisul și pene de cuc-veveriță, încununate de 450 de pene verzi de quetzal.

5. *Peisaj în laviu* executat de Sesshū în 1495. Dintr-o singură cerneală, aplicată cu măiestrie în diluții diferite, se conturează o scenă de munte cât se poate de expresivă: o vinărie de lângă un lac, la care se adaugă doi barcagii în partea din dreapta jos.

雪舟
筆

SAVOIR-VIVRE®

AQUARELLE

James Fox, director de studii în istoria artei la Emmanuel College și jurnalist TV nominalizat la premiile BAFTA. Este faimos pentru numeroase documentare despre arta britanică, cultura japoneză și istoria mereu populară a culorii în artă difuzate de BBC.

James Fox

ISTORIA CULTURALĂ A LUMII

POVESTITĂ DE

CULORI

traducere din limba engleză de
MIHAI MOROIU

Creat cu pasiune și savoir-faire. Un volum Baroque Books & Arts®.

Colecție coordonată de Dana MOROIU

James Fox

THE WORLD ACCORDING TO COLOUR
A CULTURAL HISTORY

Original English language edition first published by Penguin Books Ltd,
London in 2021

Text copyright © 2021 James Fox

The author has asserted his moral rights. All rights reserved.

© Baroque Books & Arts®, 2022

Imaginea copertei: Yves Klein, *Untitled Blue Monochrome*
(Monocrom albastru fără titlu), IKB 322 (1959). Pigment și rășină sintetică pe carton
suprapus pe tifon, 21 x 17,5 cm. Colecție particulară

(© Succession Yves Klein c/o ADAGP, Paris și DACS, Londra, 2021).

Concepție grafică © Baroque Books & Arts®

Redactor: Aida Teodorescu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FOX, JAMES

Istoria culturală a lumii povestită de culori / James Fox;

trad. din lb. engleză de Mihai Moroiu. - București: Baroque Books & Arts, 2022

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-8977-84-3

I. Moroiu, Mihai (trad.)

008

Tipărit la ALFÖLDI NYOMDA ZRT.

Niciun fragment din această lucrare și nicio componentă grafică nu pot fi reproduse fără acordul
scris al deținătorului de copyright, conform Legii Dreptului de Autor.

INTRODUCERE

„Aud întrebarea de pe buzele tale: Ce înseamnă culoare?
Culoarea este atingerea ochiului, muzica orbului, cuvântul
venit din beznă.“

ORHAN PAMUK¹

Într-o bună zi, un tânăr prinț persan cutreiera prin palatul său, când ceva l-a făcut să se oprească din drum. De-a lungul anilor, îi explorase fiecă încăpere și cotlon și socotea că-i poate străbate coridoarele și legat la ochi. Însă acum, înaintea lui se găsea o ușă pe care nu o mai văzuse niciodată. Găsind-o încuiată, l-a chemat pe chelarul palatului care, în cele din urmă, i-a dat cheia, fără tragere de inimă. După câteva clipe, prințul s-a trezit într-o odaie plină cu aur, giuvaere și nenumărate alte comori care străluceau ca o mie de sori. Privirile sale s-au oprit asupra unor tablouri ce reprezentau șapte prințese încântătoare din șapte tărâmurii, dispuse într-un cerc care înconjura un al optulea personaj, un rege chipeș, înveșmântat în straie

¹ Orhan Pamuk, *Mă numesc Roșu*, Ed. Polirom (n. tr.).

țesute cu fir de argint și împodobite cu perle. Cine era acel nobil, aflat într-o companie atât de atrăgătoare? Dar prințul nu a trebuit să stea prea mult pe gânduri, deoarece deasupra portretului scria ceva: era chiar numele său **(ilustrația 1)**.

Bahram Gur a părăsit încăperea, dar profeția aceea nu a uitat-o niciodată. Când a ajuns rege, așa cum se cuvenea, și-a trimis solii peste tot în lume în căutarea prințeselor făgăduite. Prin mită, șantaj și cuceriri, a reușit să și le aducă aproape – și apoi să le ia în căsătorie – pe prințesele Indiei, Bizanțului, Rusiei, Slavoniei, Africii de Nord, Chinei și Persiei. Bahram a construit apoi șapte pavilioane în jurul palatului său, câte unul pentru fiecare soție, pentru țara ei și pentru o zi a săptămânii, în cinstea unei plante și a unei culori. Odată ce fiecare soție se stabilea în noul său cămin, Bahram îi făcea o vizită și petreceau împreună o noapte ce aparținea unei nemaipomenite săptămâni de plăceri. Fiecare soție îi spunea o poveste despre iubire și virtute, înainte de a încheia cu o *laudatio* pentru propria ei culoare. „Nu e culoare mai potrivită decât negrul“, i-a declarat mireasa indiană, cu părul ca pana corbului. „Galbenul este izvorul bucuriei“, a insistat aleasa blondă de la Bizanț. „Verdele este preferatul sufletului“, i-a șoptit rusoaica lui cu ochii de smarald. Slava cu părul de văpaie i-a lăudat roșul, care însuflețește viața; prințesa africană a cântat noblețea celestă a albastrului; iar frumoasa lui chinezoaică l-a inițiat în binefacerile lemnului brun de santal. Dar, în cele din urmă, frumoasa prințesă persană a învins. „Toate culorile cu meșteșug sunt obținute“, a spus ea, „cu excepția albului, care își păstrează puritatea.“ Ascultându-i povestea, Bahram Gur a descoperit noțiunea de puritate. Călătoria prin lumea culorilor îl scosese din beznă și îl purtase prin cele șapte etape ale vieții, pentru a-l înălța pe o culme nebănuită, albă, ca zăpada.

INTRODUCERE

„Aud întrebarea de pe buzele tale: Ce înseamnă culoare?
Culoarea este atingerea ochiului, muzica orbului, cuvântul
venit din beznă.“

ORHAN PAMUK¹

Într-o bună zi, un tânăr prinț persan cutreiera prin palatul său, când ceva l-a făcut să se oprească din drum. De-a lungul anilor, îi explorase fiecă încăpere și cotlon și socotea că-i poate străbate coridoarele și legat la ochi. Însă acum, înaintea lui se găsea o ușă pe care nu o mai văzuse niciodată. Găsind-o încuiată, l-a chemat pe chelarul palatului care, în cele din urmă, i-a dat cheia, fără tragere de inimă. După câteva clipe, prințul s-a trezit într-o odaie plină cu aur, giuvaere și nenumărate alte comori care străluceau ca o mie de sori. Privirile sale s-au oprit asupra unor tablouri ce reprezentau șapte prințese încântătoare din șapte tărâmurii, dispuse într-un cerc care înconjura un al optulea personaj, un rege chipeș, înveșmântat în straie

¹ Orhan Pamuk, *Mă numesc Roșu*, Ed. Polirom (n. tr.).

țesute cu fir de argint și împodobite cu perle. Cine era acel nobil, aflat într-o companie atât de atrăgătoare? Dar prințul nu a trebuit să stea prea mult pe gânduri, deoarece deasupra portretului scria ceva: era chiar numele său **(ilustrația 1)**.

Bahram Gur a părăsit încăperea, dar profeția aceea nu a uitat-o niciodată. Când a ajuns rege, așa cum se cuvenea, și-a trimis solii peste tot în lume în căutarea prințeselor făgăduite. Prin mită, șantaj și cuceriri, a reușit să și le aducă aproape – și apoi să le ia în căsătorie – pe prințesele Indiei, Bizanțului, Rusiei, Slavoniei, Africii de Nord, Chinei și Persiei. Bahram a construit apoi șapte pavilioane în jurul palatului său, câte unul pentru fiecare soție, pentru țara ei și pentru o zi a săptămânii, în cinstea unei plante și a unei culori. Odată ce fiecare soție se stabilea în noul său cămin, Bahram îi făcea o vizită și petreceau împreună o noapte ce aparținea unei nemaipomenite săptămâni de plăceri. Fiecare soție îi spunea o poveste despre iubire și virtute, înainte de a încheia cu o *laudatio* pentru propria ei culoare. „Nu e culoare mai potrivită decât negrul“, i-a declarat mireasa indiană, cu părul ca pana corbului. „Galbenul este izvorul bucuriei“, a insistat aleasa blondă de la Bizanț. „Verdele este preferatul sufletului“, i-a șoptit rusoaica lui cu ochii de smarald. Slava cu părul de văpaie i-a lăudat roșul, care însuflețește viața; prințesa africană a cântat noblețea celestă a albastrului; iar frumoasa lui chinezoaică l-a inițiat în binefacerile lemnului brun de santal. Dar, în cele din urmă, frumoasa prințesă persană a învins. „Toate culorile cu meșteșug sunt obținute“, a spus ea, „cu excepția albului, care își păstrează puritatea.“ Ascultându-i povestea, Bahram Gur a descoperit noțiunea de puritate. Călătoria prin lumea culorilor îl scosese din beznă și îl purtase prin cele șapte etape ale vieții, pentru a-l înălța pe o culme nebănuită, albă, ca zăpada.

Haft Paykar, sau *Șapte frumuseți*, reprezintă o capodoperă a literaturii persane. Scrisă de Nizami Ganjavi la sfârșitul secolului al XII-lea, a fost inspirată de Bahram al V-lea, conducător al Imperiului Sasanid între 420 și 438 d. Hr., dar și de *culoare*, care devine celălalt personaj principal al poveștii. În paginile cărții, nuanțele descrise de Nizami sunt la fel de vii ca florile, încât aproape le simți parfumul, departe de a avea doar un rol decorativ. Nizami privea culoarea ca pe un microcosmos – în strânsă legătură cu clima, cu zilele săptămânii și cu corpurile cerești, la fel și cu calea în șapte etape spre luminare. Potrivit convingerii lui, culoarea era și cheia marilor taine ale universului, fiind capabilă să dezlege tot misterul vieții. O idee ce poate părea plină de fantezie, dar deloc neobișnuită. Dintotdeauna oamenii i-au atribuit culorii valențe nebănuite – convinși că nuanțele din jur nu sunt doar fermecătoare, ci și încărcate de sens.¹

Ne propunem ca în acest volum să urmărim pilda lui Bahram Gur și să pornim într-o călătorie, vizitând pe rând șapte culori și ascultându-le poveștile. Dar înainte de a începe această aventură, trebuie să răspundem la o întrebare.

CE ÎNSEAMNĂ CULOAREA?

Augustin mărturisea că a știut ce înseamnă *timpul* – până când i s-a cerut să-l definească. La fel se poate spune și despre culoare. Culoarea, la fel ca timpul, ne însoțește permanent. Se află alături de noi din clipa în care deschidem ochii, dimineața, până când îi închidem din nou,

¹ Nizami, *Haft Paykar*, trad. J. Scott Meisami (Oxford/New York: Oxford University Press, 1995).

seara. Ne înconjoară din toate direcțiile, într-o varietate infinită. Încercați chiar acum să examinați, pentru o clipă, culorile din jur: vă asigur că vor fi mai multe decât puteți număra. Petrecem atât de mult timp din viață printre ele, încât rareori ne oprim în loc ca să le înțelegem. Știm cu toții ce înseamnă roșu sau albastru, după cum știm ce înseamnă un minut sau o oră. Dar situația se complică dacă ne propunem să le descriem. Haideți să fim sinceri, oare știm *cu adevărat* ce este culoarea?

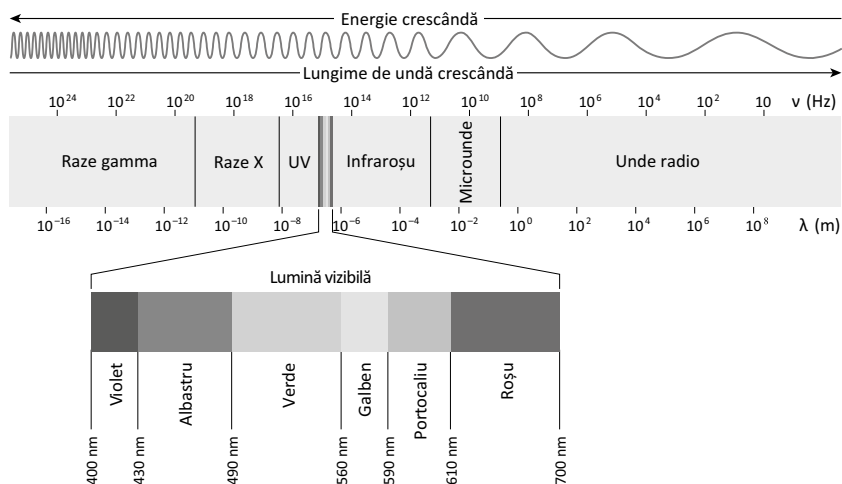
Mulți acceptă teoria de bun-simț că este o proprietate obiectivă a lucrurilor sau lumina pe care ele o reflectă. Spunem că frunzele copacilor sunt verzi, deoarece ele oglindesc lumină verde – un verde la fel de real ca frunzele. Culoarea, susțin alții, nu populează câtuși de puțin lumea fizică, ci există doar în ochii sau în mintea privitorului. Ei consideră că dacă un copac se prăbușește în pădure și nu este nimeni care să asiste la întâmplare, frunzele lui sunt lipsite de culoare, pentru că, de fapt culoarea nu există ca *lucru în sine*; ci există doar oameni care o văd. Într-un fel, ambele teorii sunt corecte. Culoarea este obiectivă și subiectivă – „locul”, după cum spune Paul Cézanne, „unde creierul nostru se întâlnește cu universul”¹. Culoarea este creată atunci când lumina din lume este înregistrată de ochi și interpretată de minte. Avem de-a face cu o operațiune labirintică, urmare a unui lung lanț de evenimente fizice, chimice și biologice. Această idee ne invită să ne gândim la culoare nu ca la un substantiv, ci ca la un *verb*, și să schimbăm interogația „Ce este?” cu o alternativă mai utilă: „Cum se petrece culoarea?”

Totul pornește de la lumină, deoarece în lipsa ei nu există culoare. Lumina face parte dintr-un spectru larg de

¹ Citat în M. Merleau-Ponty, *The Primacy of Perception*, (ed.) J. Edie (Evanston: Northwestern University Press, 1964), p. 180.

radiații electromagnetice, ale căror lungimi de undă și frecvențe sunt variabile. La un capăt al spectrului, lungimea de undă a razelor gamma este de o sută de milioane de ori mai scurtă decât un milimetru. La celălalt, lungimile de undă ale unor radiații de frecvență extrem de scăzută ating zeci de mii de kilometri. Energia dintre aceste extreme dispune de multe proprietăți și funcțiuni. Folosim razele X ca să obținem imagini din interiorul corpului uman, microunde ca să încălzim mâncarea și unde radio ca să comunicăm la mare distanță. Dar circa o treime din spectru – cuprins între ultraviolete (care ne produc arsuri pe piele) și infraroșu (simțite sub formă de căldură) – există o gamă îngustă de radiații sesizabile. Deși reprezintă doar 0,0035% din spectrul electromagnetic, lumina vizibilă acoperă în întregime domeniul tuturor culorilor percepute de oameni. La o lungime de undă de aproximativ 400 nanometri (într-un milimetru încap un milion de nanometri), ultravioletul explodează în violet, de unde se preface în albastru (430–490 nm), apoi verde (490–560 nm), galben (560–590 nm), portocaliu (590–630 nm) și roșu (610–700 nm), înainte de a aluneca spre infraroșu, ieșind din percepția noastră vizuală.

Lumina este alcătuită din minuscule pachete de energie, cunoscute sub numele de „fotoni”, care se găsesc peste tot, în număr astronomic. Dacă citești aceste rânduri la lumina veiozei de pe noptieră, becul ei produce o sută de miliarde de fotoni pe secundă – de un milion de ori mai mulți decât numărul de celule din organismul tău. Unele surse de lumină sunt colorate – un *laser pointer* simplu emite doar lumină roșie, cu o lungime de undă de 650 nanometri, iar felinarele stradale clasice cu sodiu emit doar lumină galbenă, de 589 nanometri –, în schimb principalul nostru emițător de fotoni produce lumină din toate categoriile de lungimi de undă vizibile. În soare se petrece fuziunea nucleară a atomilor de hidrogen din care se

SPECTRUL ELECTROMAGNETIC

obține heliu, ceea ce creează un număr colosal de fotoni, risipiți prin sistemul solar la o viteză de 300 000 de kilometri pe secundă, care ajung pe planeta noastră după ceva mai mult de opt minute, unde fac să vibreze atmosfera, țopăie pe nori, se pierd prin codri și plonjează în oceane. Aceste interacțiuni violente dintre energie și materie reprezintă creuzetul culorii.

Fiecare material are structura lui diferită și interacționează diferit cu fotonii. Unele reflectă un procent ridicat din lumină și de aceea par albe; altele absorb multă lumină și par negre. Însă majoritatea suprafețelor reflectă ori transmit unele lungimi de undă ale luminii și le absorb pe altele, definindu-și astfel culoarea. Rubinele par roșii deoarece structurile lor reflectă din lumina vizibilă doar lungimi de undă lungi, roșii. Iarba este verde deoarece conține o moleculă complexă de pigment, numită „clorofilă”, care absoarbe lungimile de undă albastre și roșii ale luminii și le reflectă pe cele verzi și galbene dintre ele. Fluturile *Morpho* își creează minunatele nuanțe azurii

prin structuri fizice, având aripile acoperite cu solzi microscopici, care defazează lumina albă, împrăștiind doar lungimile de undă ale albastrului, însoțite de sclipiri intense. Aproape în toate situațiile, paradoxal, obiectele etalează o culoare pe care *nu* o posedă – cea reflectată de suprafața lor. Însă această lumină reflectată, refractată și difuzată nu poate să devină culoare decât în prezența celui care o percepe.

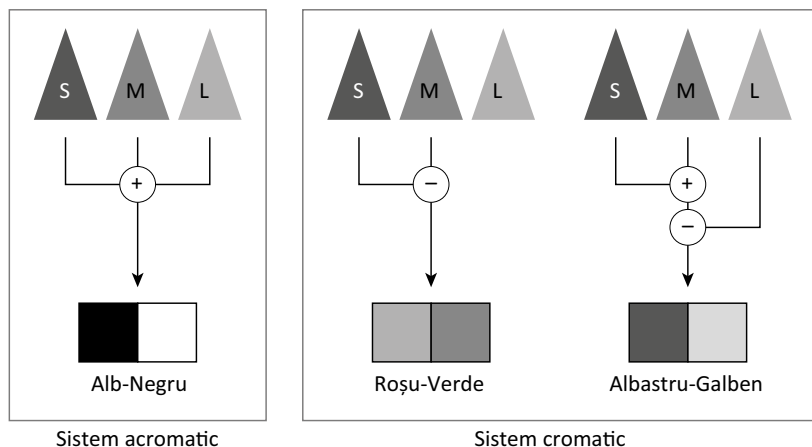
Dintre nenumărații fotoni care sar ca bilele de flipper pe toată suprafața planetei, unii ajung la noi, unde îi așteaptă o sută de milioane de fotoreceptori aflați în ochi. În marea lor majoritate, sunt celule cu bastonașe, specializate doar în vederea alb-negru, însă patru sau cinci milioane dintre ele sunt cu conuri, fiind destinate percepției culorilor. Cei mai mulți oameni dispun de trei clase de conuri. Conurile S sunt deosebit de sensibile la lungimile de undă ale luminii vizibile scurte (415–430 nm), M la cele medii (530–570 nm), iar L la cele lungi (555–565 nm). Toate conurile au o moleculă de pigment constând dintr-un lanț curb de aminoacizi. Când molecula absoarbe un foton, o legătură dublă se desface, provocând îndreptarea lanțului și schimbarea formei moleculei. Acest incident aparent nesemnificativ, care durează doar a două sută milioane de parte dintr-o miliardime de secundă, stă la baza vederii omenеști.

Absorbția luminii declanșează o cascadă de evenimente. Când fotoreceptorii își modifică structura, activează o proteină, care activează o altă proteină, care transformă absorbția haotică a fotonilor în mesaje electrice, transmise prin sinapse spre celule bipolare și apoi ganglionare. Aceste mesaje sunt apoi convertite în semnale binare – schimbări de voltaj din categoria on-off, numite „potențiale de acțiune” – care se transmit din ochi prin nervii optici și străbat fulgerător filamente pline de fluid până ajung la cortexul vizual primar din zona posterioară a creierului,

care prelucurează tot felul de informații vizuale și uneori le transmite în alte zone, din lobul occipital, spre a fi prelucrate mai departe. Nu înțelegem foarte bine ce se petrece în cortexul cerebral – în schimb știm că răspunde în primul rând de transformarea informației luminoase receptate de ochi din lumea dinamică și plină de culoare pe care o vedem în jur.

Așadar, în ce fel este percepută culoarea? Cât ar părea de ciudat, conurile individuale sunt incapabile să distingă culori. Ele nu transmit informații despre lungimile de undă pe care le absorb, ci doar dacă detectează sau nu lumină. Dar fiecare tip de con, după cum am văzut, este deosebit de sensibil la o gamă specifică de lungimi de undă: conurile S sunt mai dispuse decât celelalte să absoarbă lungimile de undă specifice albastrului, în vreme ce conurile L absorb mai degrabă roșul. Astfel, creierul are posibilitatea să compare randamentul celor trei clase de conuri, stabilind ce lungimi de undă poposesc în diferite zone ale retinei, după trierea datelor în trei canale separate – roșu-verde, albastru-galben și negru-alb (de aceea sunt complementare) – pentru ca apoi să măsoare diferențele dintre ele prin adăugarea unor semnale și scăderea altora. Acest exercițiu poate părea abstract până la limita derutei, dar este extrem de simplu și de eficient: din doar trei seturi de comparații, creierul nostru este capabil să deosebească milioane de nuanțe și de umbre.

Sper că această scurtă expunere a simplificat multe aspecte ale modalității de percepere a culorilor, dar îmi doresc să fi dezvăluit culorile și ca *proces* – un dans între subiecte și obiecte, între gândire și materie. Lungimile de undă luminoase diferite există, bineînțeles, independent de noi, dar nu devin cu adevărat culoare până când creierul nostru nu a finalizat interpretarea lor. Sau, altfel spus, ingredientele culorii există în afara noastră, însă rețeta preparării ei se află doar în noi. Rețeta, cel puțin, nu este

PROCESAREA OPUSĂ

niciodată aceeași. Ca multe alte trăiri subiective, percepția culorii depinde în mare măsură de diversitatea interpersonală. Aproximativ 8% din bărbați nu dispun de unul sau de mai multe tipuri de con în stare funcțională deplină și percep mai puține culori decât alții; despre un număr restrâns de femei se crede că dispun de un al patrulea tip de conuri, fiind astfel înzestrate cu o dimensiune suplimentară a experienței coloristice (deși nu se știe dacă disting cu adevărat mai multe nuanțe). De fapt, sistemul vizual este unic, deoarece nu există două persoane care să interpreteze în același fel aceeași informație luminoasă.

Artistul Josef Albers, care și-a petrecut o bună parte din carieră încercând să descifreze misterele spectrului, mărturisea următoarele la începutul magnificei sale cărți, *Interaction of Colour*:

Dacă cineva rostește „roșu” (nume de culoare) și 50 de persoane îl ascultă, ne putem aștepta ca în mințile lor să fie evocate 50 de nuanțe de roșu. Și putem fi convinși că vor fi foarte diferite între ele.

Chiar și atunci când este invocată o anumită culoare, pe care toți cei care ascultă au văzut-o de nenumărate ori – cum ar fi roșul reclamelor de Coca-Cola, identic peste tot – tot se vor gândi la multe nuanțe de roșu, diferite. Dacă mai mulți oameni au înaintea lor sute de mostre de roșu din care să o aleagă pe cea specifică pentru Coca-Cola, din nou, vor selecta tonuri cât se poate de distincte. Și nimeni nu poate fi sigur că a găsit exact nuanța corectă.

Nici în situația în care sigla rotundă și roșie de Coca-Cola, cu numele scris cu alb în mijloc, le este arătată mai multor persoane pentru a le ajuta să se concentreze asupra *aceleiași* nuanțe și pe retina fiecăreia dintre ele se formează *aceleași* proiecție, nu există certitudinea că vor exista doi participanți cu *aceeași* percepție.¹

Percepția nu este decât o parte a acestei istorii. Culorile mai ajută creierul să ia hotărârea când să se trezească și când să meargă la culcare, ce să mănânce și ce să cumpere, ce anume să îi placă și ce emoții să încerce. Ele ne influențează permanent dispoziția și comportamentul, deși suntem rareori conștienți de asta. S-a descoperit că roșul face să crească pulsul, intensifică fluxurile electrice din creier, contribuie la excitarea sexuală, ameliorează viteza, puterea și timpul de reacție ale corpului și stimulează disponibilitatea de a risca și spiritul de competiție.² Despre albastru se crede că reduce ritmul bătăilor inimii și presiunea arterială, favorizează relaxarea și reduce chiar și nivelul criminalității. Aceste descoperiri recente au stat la baza unei faimoase

¹ J. Albers, *Interaction of Color* (New Haven/Londra: Yale University Press, 1963), p. 3.

² Un studiu a examinat rezultatele din liga de fotbal engleză între 1946 și 2003, constatând că echipele în tricouri roșii au avut mai mult succes decât celelalte. M. Attrill și colab., „Red shirt colour is associated with long-term team success in English football”, *Journal of Sports Sciences*, vol. 26, nr. 6 (mai 2008), pp. 577-582.

inițiative din Japonia, unde, în 2006, mai mulți operatori importanți din domeniul căilor ferate au instalat LED-uri albastre pe peroanele și trecerile de nivel din țară. Sperau ca lumina albastră să liniștească persoanele agitate și să prevină ca ele să se arunce în fața trenurilor. Instalarea acestor LED-uri a coincis, conform așteptărilor, cu o scădere cu 84% a tendințelor de suicid.¹

Consumatorii sunt astăzi permanent manipulați prin logouri, reclame și ambalaje care etalează culori capabile să declanșeze reacții emoționale și fizice specifice. Până la 90% din hotărârile de moment sunt determinate de culoare, fiind reacții atât de bruște și de subliminale, practic de neevitat. Magazinele recurg la nuanțe aprinse de roșu și de galben ca să capteze atenția și să trezească interesul, producătorii de alimente și de băuturi folosesc roșul și portocaliul, deoarece se crede că stimulează apetitul, iar băncile și firmele de asigurare preferă albastrul, asociat cu onestitatea, loialitatea, încrederea și stabilitatea. Toate companiile știu că o culoare reprezintă o componentă esențială a brandului lor recunoscut, iar când sunt amenințate – cum a fost verdele lui British Petroleum ori violetul lui Cadbury – le apără cu ajutorul justiției.²

ÎNȚELESUL CULORII

Ce înțelegem prin „înțeles”? În ce privește culorile, poate că am putea vorbi de trei categorii de înțelesuri. Cea

¹ T. Matsubayashi și colab., „Does the installation of blue lights on train platforms shift suicide to another station? Evidence from Japan”, *Journal of Affective Disorders*, vol. 169 (decembrie 2014), pp. 57-60.

² Vezi S. Singh, „Impact of color on marketing”, *Management Decision*, vol. 44, nr. 6 (2006), pp. 783-789; K. Fehrman și C. Fehrman, *Color: The Secret Influence* (Upper Saddle River: Prentice Hall, 2000), pp. 141-158.

dintâi derivă din semnificația afectivă ori psihologică a nuanțelor și a tentelor (roșul, energic; cafeniul, letargic; albastrul-deschis, mai fericit decât bleumarinul). Cea de-a doua este creată nu de reacții subiective, ci de convenții sociale codificate (semnale roșii care indică un avertisment, steaguri albe care arată capitularea). Cea de-a treia și cea mai bogată categorie, din perspectivă istorică, este generată prin asociere. Oamenii au plăsmuit acest gen de înțelesuri de multe milenii. Filozofii, teologii, alchimiștii și maeștrii de heraldică din toată lumea au conceput cele mai complicate asocieri între culori și planete, zilele săptămânii, anotimpuri, climate, puncte cardinale, elemente chimice, metale, pietre prețioase, flori, ierburi, note muzicale, litere, vârste, umori, organe, țesuturi, orificii, gusturi, emoții, virtuți și vicii. Unele comparații erau logice, altele mai puțin. În ghidul său de culori heraldice din 1610, Edmund Bolton identifica galbenul cu topazul și crisoberilul cu duminicile și gălbenelele, cu credința și statornicia, cu leii, cu luna iulie, cu adolescența (mai exact vârsta dintre 14 și 20 de ani), cu văzduhul, primăvara, temperamentul sangvin și numerele 1, 2 și 3.¹

Desigur, culorile nu sunt inerent încărcate de înțelesuri, ci ajung să le aibă doar după ce le sunt date de cei cu care conviețuiesc. De aceea o culoare poate avea semnificații diferite în locuri diferite. În Occident, albul a fost identificat de multă vreme cu lumina, viața și puritatea, dar în anumite regiuni asiatice reprezintă culoarea morții. În Anglia, verdele este culoarea invidiei, în schimb în Franța este culoarea fricii, în Thailanda a furiei, iar în Rusia a tristeții ori a plictisului.² În politica americană,

¹ E. Bolton, *His Elements of Armories* (Londra: George Eld, 1610), p. 169.

² C. Soriano și J. Valenzuela, „Emotion and colour across languages: implicit associations in Spanish colour terms”, *Social Science Information*, vol. 48, nr. 3 (2009), pp. 421-422.

roșul este conservator și albastrul progresist; în Europa, exact invers. Dar asemenea valențe acordate culorilor au și tendința să se modifice de-a lungul timpului. Majoritatea consideră astăzi albastrul masculin și rozul feminin, îmbrăcându-și copiii ca atare. Dar numai cu o sută de ani în urmă aceste metafore erau inversate. „Potrivit regulii general acceptate, rozul se cuvine băieților și albastrul fetelor“, ne învăța un ghid parental din 1918. „Motivul este că rozul, fiind o culoare mai hotărâtă și mai robustă, i se potrivește mai bine unui băiat, în vreme ce albastrul, fiind mai delicat și mai grațios, îi stă mai bine unei fete.”¹

Toate culorile sunt ambigue – chiar și cele presupus lipsite de ambiguitate. Negrul, având probabil conotații mai ferme decât oricare altă nuanță, a fost denigrat practic peste tot în lume de-a lungul istoriei, fiind identificat cu întunericul, disperarea, păcatul și moartea. Dar până și această culoare aparent irecuperabilă are cota ei de semnificații pozitive. În ultima sută de ani, s-a identificat în asemenea măsură cu *haute couture*, încât tuturor nuanțelor în vogă li se atribuie invariabil titlul de „new black”. Pentru Christian Dior, negrul era

cea mai populară și cea mai potrivită și cea mai elegantă dintre toate culorile. Și zic dinadins culoare, deoarece negrul poate fi uneori la fel de frapant ca orice altă culoare. Este cea care îți asigură suplețea și, dacă nu ai un ten mohorât, te pune în cea mai bună lumină. Poți să porți negru cu orice prilej. La orice vârstă. Și aproape cu oricare ocazie. *La petite robe noire* este piesa de rezistență din garderoba oricărei doamne. Aș putea scrie o carte întreagă despre negru...²

¹ „Pink or blue?”, *The Infant's Department* (iunie 1918), p. 161.

² C. Dior, *The Little Dictionary of Fashion* (Londra: V&A Publications, 2007, p. 14.

La petite robe noire creată de Dior dezvăluie, în cel mai simplu mod cu putință, nestatornicia înțelesului culorilor: dacă e purtată la o înmormântare, simbolizează fără nicio îndoială doliu și moarte, dar dacă după ceremonie doamna ar sări într-un taxi și s-ar opri la un *cocktail party*, același veșmânt ar semnifica bun-gust și rafinament. Înțelesurile culorii – la fel ca toate celelalte înțelesuri – depind de context.

Dar ele pot la fel de bine să tranșeandă contextul. Preferințele coloristice, spre exemplu, sunt uluitoare de uniforme de jur împrejurul lumii. Un studiu recent a adunat păreri din șaptesprezece țări de pe cinci continente, ajungând la concluzia că albastrul este peste tot culoarea cea mai dorită. Și mai flagrant este gradul de popularitate: a primit, în fiecare țară, cel puțin o treime dintre voturi. În Germania, au ales-o 47% din alegători, de patru ori mai mulți decât partizanii roșului, plasat pe locul al doilea.¹ Acest consens global se aplică și la înțelesurile atribuite unor culori – cel puțin la primul nivel, cel afectiv. Majoritatea societăților sunt de acord că roșul este „fierbinte” și albastrul „rece”; galbenul „activ” și verdele „pasiv”; albul „bun” și negrul „rău”; culorile vii „bucuroase” și cele stinse „triste”.² La fel și în ce privește cea de-a doua categorie de sensuri atribuite culorilor. Într-o lume tot mai globalizată, multe dintre semnele și simbolurile coloristice au devenit prin necesitate universale. Convenția de la Viena asupra Traficului Rutier stipulează că, indiferent de jurisdicție, roșul trebuie să semnifice „stop” și verdele „liber la drum”,

¹ Cheskin, MSI-ITM & CMCD Visual Symbols Library, *Global Market Bias, Part I. Color* (2004). http://www.marketingresearchbase.nl/Uploads/Files/2004_Global_Color_2d_A4.pdf (accesat: 31 iulie 2018).

² Vezi F. Adams și C. Osgood, „A cross-cultural study of the affective meanings of color”, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, vol. 4, nr. 2 (iunie 1973), pp. 135-156.

iar Organizația Internațională de Standardizare – care funcționează în virtutea principiului „cu acordul întregii lumi” – propune ca avertizările de pericol să fie indicate prin galben și negru.

Dar cum rămâne cu cea de-a treia categorie de înțelegeri? Reușesc *asocierile* coloristice să fie cu adevărat globale? Variațiile descrise de mine arată că nu este posibil. Metaforele legate de culori sunt construcții complexe a căror configurație este stabilită de peisajul, limba, obiceiurile și credințele comunităților unde apar. Roșul – după cum vom vedea în capitolul 2 – este o culoare aducătoare de noroc în China, datorită circumstanțelor specific chinezești, iar verde – așa cum vom afla în capitolul 7 – este o culoare fastă în Orientul Mijlociu, din rațiuni ale Orientului Mijlociu. Există însă un mic număr de metafore specifice care, de-a lungul secolelor, apar repetat și cu similitudini frapante peste tot în lume. Aceste asocieri se bazează pe ceea ce am putea numi principii universale ale experienței umane – cele câteva puncte de referință simple și stabile pe care le-au întâlnit toți oamenii, oriunde și oricând au trăit. Ele sunt:

Negru	noapte, întuneric, murdărie
Alb	zi, lumină, curățenie
Galben	soare, foc, pământ
Roșu	sânge, foc, pământ
Verde	vegetație, apă
Albastru	cer, apă

La prima vedere, par evidente până la limita clișeului. Dar clișeele nu își merită numele dacă nu cuprind o doză de adevăr. Forța acestor corelații și considerentul în virtutea căruia persistă se întemeiază pe simplitatea lor, în joc fiind asemănări atât de rudimentare, încât până și copiii care mânuiesc creionul le pot înțelege. De-a lungul

timpului, s-a construit pornind de la acest fundament al afinităților vizuale. Operele de artă, poemele, tratatele, ritualurile și idiomurile de zi cu zi s-au constituit încetul cu încetul în vaste edificii de înțeles multicolor. Iar volumul de față își propune să exploreze tocmai modul în care s-au ridicat unele dintre aceste edificii.

ȘAPTE FRUMUSEȚI

O persoană sănătoasă percepe milioane de culori diferite. În această privință, oamenii văd mult mai bine decât alte specii. Mamiferele, în majoritate, nu dispun de cea de-a treia categorie de celule conice sensibile la lumina cu lungime de undă mare și prin urmare nu disting roșul de verde. Taurii, faimoși pentru furia pe care o au în fața capei roșii a toreadorilor, nu disting nuanța roșie; ceea ce îi stârnește, de fapt, este mișcarea agitată a capei. Însă se crede că multe animale disting culorile mai bine decât oamenii. Unele reptile, amfibieni, insecte și păsări dispun de *patru* categorii de receptori conici. Mai multe specii de fluturi și de porumbei au *cinci*. Albinele văd lumina ultravioletă, deosebind la flori modele complicate, care nouă ne scapă cu totul, în vreme ce șerpii văd radiațiile infraroșii, ceea ce le permite să detecteze de la distanță trupul cald al viitoarei victime. Ochii creveților conțin nu mai puțin de *douăzeci și una* de categorii de fotoreceptori, sensibili la ultraviolete, dar și la lumina polarizată – deși nu este limpede în ce măsură creierul lor de dimensiuni reduse profită de acest echipament.

Oamenii împart aceste culori în diverse moduri. În engleză, există unsprezece termeni de bază pentru culori – *black* (negru), *white* (alb), *red* (roșu), *yellow* (galben), *green* (verde), *blue* (albastru), *purple* (purpuriu/violet), *brown* (cafeniu), *grey* (cenușiu), *orange* (portocaliu) și *pink* (roz).

Rușii au doi termeni de bază pentru albastru – *goluboi* (голубой), albastru-deschis, și *sinii* (синий) pentru bleumarin¹ – și le privesc ca nuanțe total separate. În foarte multe limbi nu există cuvinte distincte pentru roz, cafeniu și galben, iar altele au un singur termen pentru verde și albastru. Populația tiv din Africa de Vest nu are decât trei termeni de bază pentru culori (negru, alb, roșu), iar câteva comunități nu au niciun termen cromatic: tribul Burarra, din nordul Australiei, împarte curcubeul în *gungaltja* („lumină” sau „aprins”) și *gungundja* („întunecat” sau „stins”). Vocabularul coloristic, la fel ca înțelesul culorilor, depinde în bună parte de aspectul cultural, fiind dictat de context. În general, societățile dau nume doar culorilor considerate de importanță. Aztecii, fermieri entuziaști, aveau peste zece termeni pentru verde.² Văcarii mursi din Ethiopia folosesc unsprezece termeni coloristici referitori la vaci și niciunul pentru orice altceva.³

Și teoreticienii separă spațiul coloristic în categorii principale fizice, perceptuale și filozofice. Iar numărătoarea lor diferă enorm, crescând de la două (de obicei negru și alb) și trei (cum sunt cele principale ale noastre: roșu, albastru și galben) până la cele 2 755 ale Societății Optice a Americii. Însă niciun număr nu s-a distins prin persistență și răspândire mai mult decât 7. Aristotel era de părere că există șapte culori „simple”, la fel și Nizami și Isaac Newton, însă ei nu au ajuns la această cifră pentru că *existau* șapte culori, ci deoarece numărul în sine avea o semnificație specială. Pentru Aristotel, era un număr întreg remarcabil, potrivit cu cele șapte gusturi și cele

¹ În română avem „siniliu”, preluat din limbile slave (n. tr.).

² E. Ferrer, „El color entre los pueblos nahuas”, în *Estudios de Cultura Nahuatl*, vol. 31 (2005), p. 204.

³ D. Turton, „There’s no such beast: cattle and colour naming among the Mursi”, *Man*, vol. 15, nr. 2 (iunie 1980), pp. 320-338.

șapte vârste ale omului. Cele șapte culori ale lui Nizami se corelau cu zilele săptămânii și cu planetele. Newton a separat lumina albă în șapte nuanțe, deoarece credea în armonia universală și dorea ca ele să se potrivească cu cele șapte note ale scării muzicale.¹

Volumul pe care vi-l propun urmează echivalentele moderne ale celor șapte culori principale ale lui Aristotel: negru, roșu, galben, albastru, alb, purpuriu/violet și verde. Nu am nici cea mai mică pretenție de a da sentințe definitive – culoarea este un subiect prea proteic ca să fie posibil așa ceva –, dar m-am străduit, pe cât posibil, să îi onorez ubicuitatea. Cartea ne poartă din preistorie până în prezent, de la un capăt al lumii la celălalt, inspirându-se din artă, literatură, filozofie, știință și multe altele. Scopul meu este să înțeleg nu numai proprietățile fizice ale culorii, ci și înțelesurile care i-au fost atribuite. Aceste înțelesuri dezvăluie o mulțime de lucruri despre societățile care le cultivă, reflectând speranțele, temerile, prejudecățile și preocupările lor. Prin urmare, voi aborda aceste șapte culori într-o asemenea manieră, încât să pot spune o altă poveste despre oameni și locul lor în univers. Citiți-o, dacă doriți, ca pe o istorie culturală a culorii; deși eu o privesc ca pe o istorie a lumii spusă de culori.

¹ R. Kuehni și A. Schwarz, *Color Ordered: A Survey of Color Systems from Antiquity to the Present* (Oxford: Oxford University Press, 2008).

CUPRINS

Lista ilustrațiilor.....	5
Prefață.....	10
Introducere	13
1. Negru. Ieșind din întuneric.....	31
2. Roșu. Inventarea omenirii	81
3. Galben. Amurgul idolilor	127
4. Albastru. Dincolo de orizont	177
5. Alb. Puritate otrăvitoare	225
6. Purpuriu. Curcubeul sintetic	265
7. Verde. Paradisul pierdut	309
Istoria lumii povestită de culori.....	354
Mulțumiri.....	358
Bibliografie suplimentară	360
Indice	363

WITH LOVE,
BAROQUE

Lumină și culoare, geniu și hazard, alchimie, istorie, literatură și religie, splendoare, uluire și povestea fiecărei nuanțe într-o aventură în lumea operelor de artă, fără să ieși din cutia ta de acuarele.